

УДК 343. 122

Микола Супрун

кандидат педагогічних наук, доцент,
начальник кафедри соціальної роботи та педагогіки Київського національного університету внутрішніх справ

ПЕНІТЕНЦІАРНІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІКИ СПІВПРАЦІ АКАДЕМІКА В.М. СИНЬОВА

Проаналізовані теоретичні засади педагогіки співпраці, розроблені відомим вітчизняним вченим академіком В.М. Синьовим. Розглянуті питання ресоціалізації засуджених у сучасному суспільстві (соціально-психологічний аспект). Окреслені напрями подальших наукових пошуків у межах означеної проблеми дослідження.

Проанализированы теоретические принципы педагогики сотрудничества, разработанные академиком В.Н. Синёвым. Рассмотрены вопросы ресоциализации осуждённых в современном обществе (социально-психологический аспект). Определены направления дальнейших научных поисков в контексте указанной темы исследования.

Theoretical principles of Pedagogics of cooperation worked out by the famous scientist of our country V. M. Syniov are analysed. The issues of the resocialization of convicted offenders in modern society (social-psychological aspect) are considered. The directions for further scientific research of the mentioned problems are defined.

Ключові слова: педагогіка, виховання, девіантна поведінка, суспільство.

Ключевые слова: педагогика, воспитание, девиантное поведение, общество.

Keywords: pedagogics, bringing up, deviant behaviour, society.

Демократичні перетворення, започатковані на теренах колишнього СРСР у середині 80-х років ХХ ст. дали імпульс для пошуку новаторських конструктивних ідей в різних сферах людської діяльності. Пенітенціарна система держави теж не стала винятком, оскільки в ній сфокусовані найгостріші соціальні негаразди всього суспільства.

Стосункам працівників пенітенціарних установ та засуджених присвячено багато досить ґрунтовних досліджень, але вперше науково довів доцільність гуманізації їх співпраці академік В.М. Синьов [2]. Наукові розвідки вченого та його наукової школи і на сьогодні є джерелом отримання найрізноманітнішої інформації для сучасних правоохоронців, що і визначає актуальність нашого історико-педагогічного пошуку.

Багатогранний науковий доробок В.М. Синьова постійно вивчається представниками багатьох напрямів психолого-педагогічної науки, разом із тим, його досягнення з розробки методологічних засад педагогіки співпраці ще потребують ретельного дослідження та переосмислення відповідно до сучасних реалій суспільного життя [1; 3; 4; 5; 6]. Тому завдання нашої статті – здійснити у цій історико-педагогічній розвідці аналіз напрацювань дослідника у площині педагогіки співпраці.

Аналізуючи історичний шлях діяльності виправної системи, В.М. Синьов зазначав, що гуманізація всіх її сторін можлива тільки через широке повсякденне застосування педагогіки співпраці. Вона, на думку вченого, може стати новою ознакою і альтернативою командно-адміністративним заходам впливу на засудженого та елементом кардинального покращання психологічного клімату в установах виконання покарань (далі – УВП). Головною ідеєю педагогіки співпраці, на глибоке переконання дослідника, має стати вироблення нової філософії взаємин у системі “правоохоронець – засуджений”. Ідеї гуманізму, що передбачають одночасне дотримання правоохоронцем поваги і вимогливості до людини, яка з різних причин переступила норми моралі й закону, наповнюватимуть зазначені взаємини.

Майбутній фахівець пенітенціарної системи має виробити в собі ціннісно-орієнтаційні установки педагогіки співпраці, які зумовлюють орієнтацію офіцера-правоохоронця на: упереджувально-шанобливу увагу до особистості засудженого із врахуванням всіх її складнощів, суперечностей, вад (що протистоїть тенденції до неминучого відторгнення засудженого з боку працівників); пошук позитивного в особистості та опори на нього у виховному процесі; оптимістичний прогноз в оцінці перспектив особистісних змін за-

судженого; емпатичне (співчутливе) розуміння засудженого і його психічних станів, а це передбачає вміння “подивитися на світ з позицій іншого”; відкрите, довірче спілкування із засудженим; надання засудженому психологічної та іншої допомоги, необхідної йому для подолання труднощів, досягнення успіху в будь-яких життєвих ситуаціях. Спілкування з іншими людьми, корекція статусу особистості в соціальному оточенні спрямовані на: глибинне вивчення та розкриття істинних мотивів та зовнішніх обставин, що викликають вчинки та дії засудженого, з урахуванням його характерологічних рис, домінуючих особливостей та прийняття на цій основі оптимальних педагогічних рішень; активізацію самосвідомості засуджених; самоаналіз та корекцію власної особистості з метою самовдосконалення, що передбачає розвиток уміння “подивитися на себе очима іншого” [2, 13].

Безумовно, реалізація всіх цих положень, виокремлених академіком В.М. Синьовим, вимагає від соціального педагога високого рівня володіння відповідними технологіями, але при цьому педагог-початківець має звернутися до неперевершеного способу налагодження контактів із людьми – Слова.

“Слово для людини є такий же реальний умовний подразник, як і всі інші”, – наголошував у своїх лекціях про роботу великих півкуль головного мозку І.П. Павлов, – воно, “завдяки всьому попередньому життю дорослої людини, пов’язане із зовнішніми та внутрішніми подразниками, що надходять у великі півкулі, всі їх сигналізує, всі їх помічає”. Окрім цього, ми повинні розуміти, що кожне слово діє або позитивно, або негативно.

Розглядаючи професію медика як одну з близьких до роду діяльності офіцера УВП, наведемо приклад із висловлювань самого І.П. Павлова про значення слова лікаря. Згадуючи свого знаменитого колегу С.П. Боткіна, він говорив: “Його привабливість серед хворих має дійсно магічний характер: лікувало тільки слово, одне відвідування хворого”. На подібних прикладах постійно наголошує своїм учням В.М. Синьов: “Ви прочитаєте не один раз, а пізніше і самі обов’язково побачите у своїй практиці, як з’являється вогник надії у людини за ґратами після спілкування з вашими старшими колегами (безумовно людяними і талановитими)” [2].

Особливості перебування в умовах УВП часто роблять навіть із дуже сильної людини слабку і немічну. Носієм сили, впевненості як у житті в колонії, так і після звільнення з неї може стати педагог.

Незаперечною умовою, що забезпечує ефективність впливу слова на засудженого, є співчутливе, доброзичливе ставлення до нього соціального педагога. Дуже чітко ця думка сформульована у книзі знаменитого педагога Януша Корчака “Як любити дітей”: “Я часто розмірковував над тим, що означає бути “добрим”? Мені здається, добра людина – це така особистість, яка має уяву і вміє відчути те, що відчуває інший”. Істинність цих слів автор довів власним прикладом: коли під час окупації гітлерівцями Польщі сиріт із дитячого будинку відправляли до концтабору, він – їхній вихователь, добровільно розділив з підопічними долю і загинув, опікуючи їх до останньої хвилини свого життя.

Наші спостереження засвідчують, що засуджений хоче постійно бачити у працівника УВП щире бажання надати йому необхідну моральну підтримку. Навіть до рецидивіста слід ставитися як до об’єкта перевиховання і ресоціалізації, а не як до засобу вирішення якихось проблем. У хвилини спілкування з офіцером він хоче розкрити свою душу, тому й працівник УВП має підкреслити справжню зацікавленість у долі цієї людини.

Неуважність, зневага до скарг та зауважень засудженого, невірний поспіх, розмови на “порожні” теми, грубості в спілкуванні – все це не тільки не сприяє авторитету правоохоронця, а навпаки – зводить стіну між ним і підопічним. Саме тому працівник має бути уважним, стриманим та доброзичливим.

Велике значення у формуванні довіри засудженого до працівника має і його зовнішній вигляд. Отже, починаючи з курсантських років, офіцер повинен багато уваги приділяти як охайності, так і стану своєї фізичної підготовки.

Іншою важливою вимогою, якій повинен відповідати соціальний працівник УВП, є його здатність надати кваліфіковану психологічну та правову допомогу засудженому. Йдеться не тільки про достатньо високий рівень наукової та практичної підготовки, що, безсумнівно, є обов’язковою умовою а передусім про уміння знайти підхід до засудженого, встановити з ним контакт, виявити і відповідним чином

використати у боротьбі з соціальним занепадом резерв його психофізіологічних сил.

Доречно зазначити, що засуджені мають індивідуальні фізичні й психологічні характеристики. Тому молодшому фахівцю слід виробити в собі здатність володіти методикою персоніфікованого і диференційованого підходу.

У класичній праці “Педагогічна поема” А.С. Макаренка зазначав, що справжній вихователь повинен добре володіти мімікою, керувати настроєм, бути то сердитим, то веселим – відповідно до необхідності “бути трішечки актором”. Йдеться, безумовно, не про якусь театральне дійство, педагог будь-якого профілю, а тим більше пенітенціарної сфери, свою соціальну роль, образно кажучи, не грає – він живе в ній. Тому напрочуд важливо навчитися професійно володіти педагогічною технологією, вміло і тактовно індивідуалізувати та варіювати методи впливу на психіку людини. Це все можливе лише за умови, що педагог завжди морально сильніший, ніж засуджений.

Його сила базується на професійній упевненості та оптимізмі. Ці риси не слід ототожнювати із самовпевненістю, оскільки впевненість та оптимізм у професійній діяльності ґрунтуються на знаннях та досвіді, а самовпевненість – це позбавлена адекватної основи оцінка себе в тій чи іншій сфері діяльності.

Безсумнівно, вагомим умовою професійного успіху є вміння педагога точно з’ясувати структуру особистості засудженого, зокрема виявити його спрямованість (світогляд, життєві плани, інтереси тощо).

Сприятиме творчому підходу до перевиховання засудженого і врахування поглядів професора В.О. Татенка стосовно природи вчинку людини [7].

Напрочуд слушне, на думку В.М. Синьова, використання в корекційно-виховному процесі УВП розробленої Л.Б. Філоновим методики контактної взаємодії, яка передбачає наявність таких стадій, як досягнення згоди, пошук спільних інтересів, прийняття принципів та якостей, необхідних для спілкування, індивідуального впливу й адаптації до партнера, вироблення спільних правил комунікації та взаємодії. Кожна з цих стадій має специфічні механізми реалізації. Зокрема, вчений широко застосовує у своїх підходах ідеї Д. Карнегі [2].

Наступною вимогою, яку засуджені цілком слушно висувають до свого педагога, є дотримання поваги до себе як до людини. Саме тому, починаючи ще з юнацьких років, необхідно виробити в собі прагнення бачити в кожному неповторну особистість і будувати стосунки з усіма членами колективу на основі гідності, поваги та коректності. Зокрема, вважаємо доречним звернути увагу на, на жаль, поширену практику звертання до засудженого виключно за прізвиськом і на “ти”. Це є свідченням низької культури. Саме тому молодим працівникам необхідно брати на професійне озброєння найкращі взірці у стилі і манерах поведінки досвідчених фахівців. Це сприятиме виробленню такої стрижневої особистісної якості, як професійна принциповість.

Необхідною умовою професійної діяльності працівника УВП також є постійне прагнення активізувати інтелектуальний потенціал кожного засудженого, керуючись при цьому констатацією виключно належного рівня його розвитку.

В умовах просторово обмеженого середовища зазначених установ є постійна потреба підтримувати розвиток таких рис інтелекту, як гнучкість, критичність, глибина, самостійність, активність тощо. Відтак педагог має з повагою ставитися до проявів релігійності в осіб, позбавлених волі, і прищеплювати їм бажання формувати науковий світогляд.

Ведучи розмову про взаємини соціального педагога і засудженого, ми весь час акцентували увагу на діяльності першого. А як же об’єкт виховних зусиль? Яка його роль як співавтора педагогічного процесу? На наш погляд, у колективі показниками стабільності взаємин “педагог-засуджений” є:

- повага до працівника УВП з боку засуджених, шанобливе ставлення до нього як до професіонала і як до особистості;
- чітке виконання підопічними вимог і рекомендацій вихователів стосовно організації всього спектру їх життєдіяльності;
- щира допомога працівнику пенітенціарної установи в його зусиллях організувати науково виважений процес ресоціалізації засудженого.

Оригінальним є підхід до організації та педагогічного керівництва процесом самовиховання засуджених в умовах УВП академіка В.М. Синьова та його учня – доцента В.І. Кривуші [6]. Ними визна-

чено, що самовиховання засуджених – це свідомо, цілеспрямована та систематична діяльність останніх, спрямована на саморегуляцію своїх стосунків, подолання негативних і формування, розвиток, удосконалення позитивних якостей, звичок, соціально-корисних і особистісно значущих зв'язків. Завданнями самовиховання, на думку вчених є: допомога засудженому розібратися в собі; зацікавлення, спонукання його до занять самовдосконаленням; ознайомлення з методами і прийомами самовиховання. Методи самовиховання – це способи та прийоми впливу на власну особистість з метою формування необхідних якостей і звичок. Серед них виділяють такі:

- самопізнання: самопостереження, самоконтроль, самоаналіз, самооцінка, самокритика, зіставлення себе з іншими;
- спонукання до самовдосконалення: самозобов'язання;
- самонагадування, самопримушення, самонаказ;
- самостимулювання: самоумовляння, самозвіт, самозаохочення, самозасудження, самопокарання;
- оволодіння собою: самозатримка, самопереключення, самонавіювання, самоподолання.

Самовиховання засуджених не відбувається стихійно, а здійснюється під цілеспрямованим педагогічним керівництвом з боку працівників УВП, що дозволяє забезпечити переведення особистості з об'єкта в суб'єкт виховання, домогтися у процесі перевиховання активної позиції засуджених.

Таким чином, стан розвитку сучасної пенітенціарної педагогіки та психології засвідчує, що теоретичні засади педагогіки співпраці, розроблені академіком В.М. Синьовим, знайшли практичне втілення у роботі вітчизняних пенітенціарних установ. Науковий доробок вченого широко відомий у багатьох країнах Європи та колишнього СРСР.

Враховуючи актуальність окреслених питань, ми вважаємо за необхідне творчо розвивати ідеї педагогіки співпраці у площині діяльності не лише пенітенціарного персоналу, а й інших правоохоронних органів. Зокрема, заслуговує на першочергову увагу використання ідей педагогіки співпраці у практичній реалізації профілактики девіантної поведінки молоді. Це положення заслуговує на творче розкриття в окремому науковому дослідженні.

Список використаних джерел

1. Беца А.В. Организация и педагогическое руководство самовоспитанием осужденных. – К.: КФ ВИПК МВД СССР, 1989. – 215 с.
2. Синева В.Н. Педагогика сотрудничества в индивидуальной воспитательной работе с осужденными в ИТУ // Совершенствование воспитательной деятельности органов исполнения наказания: сб. науч. тр. – Рязань: РВИШ МВД РФ, 1992. – С. 3–18.
3. Синьов В.М., Кривуша В.І., Беца О.В. Пенітенціарна педагогіка: навч. посіб. – К.: РВВ КІВС при УАВС, 1996. – 215 с.
4. Пенитенциарная психология, педагогика и совершенствование организации воспитательной работы с осужденными в ИТК / под ред. В.Н. Синева, В.И. Кривуши. – К.: РИО КИВД при УАВД, 1993. – 156 с.
5. Словарь основных терминов исправительно-трудовой психологии и педагогики / Беца А.В., Кондратьев В.А., Кривуша В.И. и др. / под ред. В.Н. Синева, В.С. Медведева. – К.: КФ ВИПК МВД СССР, 1990. – 241 с.
6. Кривуша В.І. Пенітенціарна педагогіка: завдання, ситуації, питання для самоконтролю / за заг. ред. В.М. Синьова. – К.: РВВ КІВС, 1997. – 264 с.
7. Татенко В.О. Як стати лідером: поради психолога. – К.: Фонд “Українська перспектива”, 1996. – 110 с.

Стаття надійшла 05.12.2008.